

такі, що існують у нормативному контексті. З цієї позиції будь-яке правове відношення містить дві складові: зміст догматичного компонента правової норми; зміст цілей, мотивів, установок особистості. Взаємодія цих двох змінних якраз і утворює правову дію, а її характер дозволяє прогнозувати розвиток як локального правового відношення, так і всієї системи правових відносин у рамках тієї чи іншої соціальної спільноти.

При розгляді діяльнісної парадигми в контексті існування догми права можна констатувати, що: 1) діяльність – це спосіб існування догми права, вихідний пункт наповнення правової сфери догматичними ідеями та поняттями. За межами діяльності правові відносини, правова свідомість, право як ціннісно-нормативна система, а отже, і догма права, існувати не можуть; 2) догма права через діяльність втілюється у реальність, оскільки вона присутня в правових діях людини; 3) різним станам і компонентам догми права відповідають різні типи та форми правової діяльності (особливо актуально це в контексті застосування догматичного методу як методу діяльності); 4) догма права в контексті діяльності виявляється структурованою відповідно до характеру окремого типу правової діяльності.

Основні напрямки правової діяльності, у яких знаходить своє вираження догма права, – законотворча діяльність, судова діяльність та супроводна наукова діяльність, у кожній з яких реалізується той чи інший елемент догми права, та чи інша частина догматичного методу.

МУСИЧЕНКО
Ольга Михайлівна

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ СИНТАКСИСУ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОМУ

Мова – першооснова законотворчості, яка може бути представлена цілісним організмом, від поєднання і взаємозв'язку частин якого залежить здатність закону адекватно (відповідно до цілей правового регулювання) виражати думку законодавця, бути зрозумілим, а значить дієвим і ефективним при його застосуванні.

До мови нормативно-правового акта, в тому числі кримінального закону, висувається ряд вимог, спрямованих на те, щоб він був якісним, належним чином виконував функцію форми права. Однією з таких вимог є зрозумілість закону.

Найчастіше в дослідженнях мови закону звертають увагу на проблеми, пов'язані з лексикою, зокрема юридичною термінологією, однак лише на рівні словосполучення, речення слово виступає мисленнєвим за-

собою праворегулювання, тому вивчення синтаксичної сторони тексту кримінального закону набуває актуальності.

Загальновідомо, що мінімальною синтаксичною одиницею є словосполучення, яке може утворюватись за допомогою таких видів синтаксичного зв'язку: узгодження, керування, прилягання. Словосполучення, як і слово, виконує передусім номінативну функцію, є будівельним матеріалом для речення як мінімальної комунікативної одиниці.

Формою, у яку втілюється безпосередньо правова норма, є речення, яке виступає як основна знакова одиниця будь-якого тексту, зокрема і кримінального закону. На відміну від словосполучення, для речення характерні такі ознаки як комунікативність, смислова завершеність, структурованість (синтаксична і семантична), модальність.

Побудова речення в нормативно-правовому акті має сприяти передусім правильному розумінню правової норми, яка втілюється у форму речення, точному її подальшому тлумаченню, а отже, і ефективному застосуванню. З огляду на це, до речень, які утворюють текст закону, в тому числі кримінального, мають висуватися певні вимоги.

Речення має бути бездоганно граматично сконструйовано з урахуванням специфіки тексту закону. Побудова речення здійснюється не простим набором словосполучень, а підпорядковується певним законам, серед яких – визначений порядок слів.

Традиційно вважається, що українській мові, як і іншим слов'янським, властивий вільний порядок слів у реченні. Все ж певні правила щодо типових позицій головних і другорядних членів речення існують, що називається прямим порядком слів, характерним для стилістично нейтральних, позбавлених експресії текстів. Зокрема, підмет має передувати присудку, узгоджене означення слід розташовувати перед означальним словом, прямий додаток – після залежного слова тощо. Відходження від подібних норм, яке в мовознавстві називають інверсією, не є помилкою, а слугує певним цілям, серед яких – підкреслення іншого смислового відтінку речення, додаткове смислове та експресивне навантаження на слові, яке займає нетрадиційне для нього місце. Вважається, що інверсія – стилістична фігура, властива в основному для художнього та публіцистичного стилю. Однак, інверсію зустрічаємо і в тексті кримінального закону, який належить до офіційно-ділового стилю. Так, наприклад, ч. 1 ст. 84 КК: *звільняється від покарання особа...* На нашу думку, у цьому випадку логічний наголос переміщується на присудок, що підкреслює імперативність даного припису, адже в наступній (другій) частині цієї статті використовується вже прямий порядок підмета та присудка, де звільнення від покарання має диспозитивний характер.

У зв'язку з цим, доцільно звернути увагу на статті 44–49 КК України, у яких визначаються види звільнення від кримінальної відповідальності. Звільнення від кримінальної відповідальності як заохочувальний

кримінально-правовий захід може застосовуватись на імперативних та диспозиційних засадах. Норми, передбачені статтями 44–49 КК України сконструйовані за однотипною синтаксичною конструкцією: це складнопідрядне речення з головною частиною, ускладненою відокремленим означенням, і наступною підрядною частиною умови. При цьому і в головній, і в підрядній частині використовується прямий порядок слів. На нашу думку, з метою наголошення на обов'язковості норм, що визначають види звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям та у зв'язку з примиренням винного з потерпілим, і відокремлення цих двох видів від інших, що застосовуються на розсуд суду (статті 47–48), слід використати інверсію – на перший план винести присудок: *звільняється від кримінальної відповідальності особа...*

Часто в тексті кримінального закону, присудок виступає в препозиції до підмета, коли підмети є однорідними і структурно виокремлені самостійними пунктами, наприклад, ст. 51, с. 67, ст. 89 КК. Це зумовлено структурною організацією тексту Кримінального кодексу, що не порушує вимоги зрозумілості, а навпаки, сприяє їй.

Стосовно другорядних членів речення, їх позиція в реченні може бути різною. Для узгоджених означень нейтральна позиція – перед означуваним словом. В КК України дуже велика кількість подібних означень, що зумовлено особливостями термінотворення – дуже велика кількість термінів утворено за допомогою іменних словосполучень з ад'єктивом. Тут слід зауважити, що таких ад'єктива можуть бути два, і в цьому випадку вужче за обсягом означення має передувати більш широкому, наприклад, *амбулаторна психіатрична допомога, тяжке тілесне ушкодження*. Неузгоджені означення зазвичай виступають після означуваного слова: *в розмірі не більше трьох тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян*. Особливої уваги заслуговує означення, виражене дієприкметниковим зворотом. Більш краще сприймається такий зворот, що стоїть після означуваного слова і виділяється на письмі комами. Таких зворотів в КК України досить велика кількість: *у випадках, передбачених цим Кодексом; до особи, визнаної винною у вчиненні злочину*. Однотипними є конструкції з відокремленим дієприкметниковим зворотом, що використовуються в Особливій частині КК при описі кваліфікуючих ознак злочину: *дії, передбачені...; дії, вчинені...*, а особливо кваліфікуючих ознак – нанизуванням цих зворотів як однорідних: *дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені щодо кількох осіб або повторно*. Вживання дієприкметникового звороту перед означуваним словом і, особливо у реченні, де вже використовується такий зворот типово – після означуваного слова, порушує вимогу зрозумілості та гірше сприймається при читанні тексту. Наприклад: *розмір штрафу, що призначається судом, не може бути меншим за розмір майнової шкоди, за-*

вданої злочином, або отриманого внаслідок вчинення злочину доходу. На нашу думку, в цьому випадку доречно останній дієприкметниковий зворот поставити в постпозицію до означуваного слова. Порівняймо: *розмір штрафу, що призначається судом, не може бути меншим за розмір майнової шкоди, завданої злочином, або доходу, отриманого внаслідок вчинення злочину.*

Що стосується додатків (прямих і непрямих), при нейтральному викладі вони знаходяться в постпозиції до залежного слова, що загалом спостерігаємо в КК України. З метою переміщення логічного наголосу на додаток, він може бути перенесений у постпозицію до слова, яке ним керує, наприклад: кримінальний **відповідальності** підлягають особи., **часом** вчинення злочину визнається час... Часто додатки знаходяться в препозиції до залежного слова як прийом при формулюванні дефініцій в Загальній частині КК України: **замахом** на злочин є вчинення особою...; закінченим **злочином** визнається діяння...; **суб'єктом** злочину є фізична осудна особа тощо.

Позиція обставин у реченні може бути різною і залежить від типу обставин (умови і способу дії зазвичай розташовуються після залежного слова), слова, до якого відноситься обставина тощо. Ускладнюють розуміння тексту обставини різних типів, які розміщуються поряд. Розглянемо приклад. У п. 4 ст. 95 КК сказано: **У разі припинення застосування примусових заходів медичного характеру через видужання особи, які вчинили злочин у стані неосудності, але захворіли на психічну хворобу до постановлення вироку, підлягають покаранню...** У даному випадку на початку речення вживаються дві обставини – умови та причини. Інтонаційно після виділеної фрази слід зробити паузу, на письмі ці обставини не відокремлено комою, тому фраза є складною для сприйняття. Характерно, що в цій же статті у п. 3 подібна обставина (умови та причини) відокремлена комами, що полегшує розуміння тексту. Зауважимо, що якщо обставина вживається перед залежним словом, поряд з іншими частинами складної синтаксичної конструкції, її слід відокремити, як наприклад: *...тобто така, яка під час вчинення злочину, **через наявний у неї психічний розлад**, не була здатна...*, що законодавцем робиться не завжди і тому порушується вимога зрозумілості закону.

Зважаючи на те, що речення – форма втілення правової норми, бажано, щоб одному реченню відповідав один правовий припис. Особливості побудови речення як в Загальній, так і Особливій частині КК України зумовлюються складністю відносин, які охороняються кримінальним законом, тому дуже важко виразити простим реченням норму права, враховуючи такі вимоги до мови, крім зрозумілості, як точність та однозначність. Тому в КК переважають складні речення, при тому не складносурядні, а складнопідрядні, які різносторонньо можуть описати яви-

ще. Дослідники справедливо наголошують на тому, що в нормативно-правовому акті якомога менше має бути складносурядних речень.

У Загальній частині КК України за допомогою лінійних складнопідрядних речень, які утворені нанизуванням підрядних частин створюється своєрідний алгоритм певних дій, якими слід керуватись правозастосовнику (наприклад, статті 45–48, 69, 69-1, 71 КК України). Особливістю конструювання речень Особливої частини Кримінального кодексу є те, що вони є переважно складнопідрядними з підрядними зв'язками різного типу, найчастіше – з'ясувальні, мети, умови, причини. При цьому підрядні частини відносяться до групи підмета, і це не дивно, адже за допомогою мовних засобів, в тому числі засобів синтаксису, слід точно і однозначно описати діяння, які є кримінально караними. Тут слід наголосити на тому, що для уникнення незрозумілості при побудові речень з кількома підрядними частинами, слід враховувати те, що вони мають бути якнайближче розташовуватися до слова, від якого залежить підрядна частина, адже із збільшенням цієї відстані ускладнюється розуміння викладеного. Зустрічаються в Особливій частині і складні синтаксичні конструкції, утворені різними типами синтаксичного зв'язку, але знову таки вони відносяться до групи підмета. Що стосується групи присудка (санкція статті), ця частина речень є однотипною, яка загалом (крім тих, в яких йдеться про вид спеціальної конфіскації, передбаченою Особливою частиною КК) не містить підрядних частин, і може бути ускладнена однорідними додатками або дієприкметниковими зворотами.

Таким чином, слід зробити висновок, що особливості синтаксису кримінального закону зумовлюються вимогами конкретності, точності, необхідності передати складну систему причинно-наслідкових зв'язків. Саме тому в тексті кримінального закону функціонують складні синтаксичні конструкції, які дозволяють встановити усі обставини, усі умовності викладеної інформації.

ПУШКАР
Анна Михайловна

ПРАВА ЧЕЛОВЕКА И ПРИНУДИТЕЛЬНОЕ ЛЕЧЕНИЕ ОТ НАРКОМАНИИ: К ПОСТАНОВКЕ ПРОБЛЕМЫ

В настоящее время наиболее актуальной и требующей незамедлительного решения проблемой является проблема борьбы с наркоманией и незаконным оборотом наркотических средств, психотропных веществ и их аналогов. Среди всех негативных социальных явлений, характер-